

1: Kaap de Goede Hoop, rond 1745

Hoe hard een leugen zal worden bestraft, hangt af van tal van factoren waarvan plaats en tijd misschien wel de twee belangrijkste zijn. Wat dat betreft zat het schipper Adriaen Kalf niet mee, want hij had zijn schip verloren onder verdachte omstandigheden voor de kust van Kaap de Goede Hoop, rond het jaar 1745. Er waren weinig overlevenden en de kostbare lading – specerijen, voornamelijk kaneel van het eiland Ceylon, het huidige Sri Lanka – was verdwenen in de oceaan. Een kapitein was verantwoordelijk voor zijn schip. De verklaring die Adriaen aflegde was zo fantastisch, dat het moeilijk was te denken dat hij alles had verzonnen.

Toen hij samen met chirurgijn Cornelis Swart, bootsman Pieter Post en de matrozen Gerard Houtman en Stijn van de Ende – de enige overlevenden van de ramp – de kust weer bereikte in een jol, was hij reeds een geruïneerd man. Wat hem boven het hoofd hing kon variëren van een langdurige gevangenisstraf tot dood door ophanging.

En toch vertelde hij zijn onwaarschijnlijke verhaal.

Zij brachten de overblijfselen van Allart Vroom aan land. Hij was de scheepskok, die in de jol was overleden. Alles wat er van hem over was, was bijeengeveegd vanonder de roeibanken van de jol en bedekte nauwelijks de bodem van een houten emmer.

‘Allart Vroom klom van het schip en wij stonden gereed om hem op te vangen’, schreef Adriaen. ‘Zijn kleren, zijn vlees, zijn botten verpulverden in onze handen. Aan onze voeten vormde hij een hoopje van een poederachtige stof. Alstublieft, geloof u me. Het is niet, zoals iemand suggereerde, de inhoud van stukgeslagen zandlopers...’

De jol lag nog half in het water. Langs de zijkanten dreven grote hoeveelheden dode vis. Die dag zouden er nog honderden vissen aanspoelen.

De naam van het grote schip was De Zeester – een naam die nergens terug was te vinden in de geschiedenis van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de grote Hollandse handelsonderneming. Tal van schepen met een naam waarin de zee voorkwam, Zeemeeuw, Zeepaard, Zee-wolf, Zeelelie, maakten fortuinlijke reizen naar Azië of gingen ten

onder, maar de Zeester was er niet bij. Dat was verwonderlijk. Want een schip met een Hollandse naam en Hollandse opvarenden dat terugkeerde van Ceylon, zou eigendom van de V.O.C. geweest moeten zijn. Het is ook niet duidelijk of de Zeester een groot retourschip was, het favoriete type dat de meeste lading kon bergen: een pinas, fluit of fregat. Hoe dan ook, Adriaen werd gevangengezet en viel onder het gezag van gouverneur Hendrik Swellengrebel. Hij noemt deze naam in zijn rapport, vandaar dat ik het tijdstip van de gebeurtenissen min of meer kon achterhalen, want Swellengrebel was gouverneur van 1739 tot 1751.

De Oceaan voor Kaap de Goede Hoop was berucht om de verschrikkelijke stormen die menig schip stuurloos maakten. Wat de gouverneur en zijn wetsdienaren van Adriaen wilden weten, was hoe zijn schip kon vergaan op een dag dat de zee uiterst kalm was en er geen zuchtje wind stond. Was het niet aannemelijker dat Adriaen zijn schip had verkocht en zelf van boord was gegaan omdat de bestemming van De Zeester nu niet langer een Hollandse haven zou zijn? Wilde hij met een ander schip vanaf Kaap de Goede Hoop huiswaarts keren? In de lederen geldbuidel van Adriaen werden veertig zilveren rijksdaalders gevonden.

‘Wie zou een schip en lading verkopen en zijn bemanning opofferen voor een dergelijk laag bedrag?’ schreef de schipper. ‘Ik ontving de rijksdaalders voor het verlenen van een dienst die ik nauwkeurig zal omschrijven. In de kapiteinshut lag mijn eigen geld, een veelvoud van het gekregen bedrag. Ik heb het allemaal achter moeten laten.’

Waarop de wetsdienaren hadden kunnen antwoorden: ‘Het was genoeg om goed van te kunnen leven tot je aan boord kon gaan van een ander schip. De uiteindelijke betaling zou ongetwijfeld ergens in Holland hebben plaatsgevonden.’

Van piraterij was zeker geen sprake. Geen zeeroversschip waagde zich zo dicht onder de kust. En waarom zou men de kapitein en slechts enkele mannen hebben vrijgelaten terwijl men alle andere opvarenden meenam? Bovendien, wanneer er van piraterij sprake was geweest, zou Adriaen dat meteen hebben verteld, maar hij schreef: ‘Heeft niemand het schip dan zien verdwijnen? We hadden alle zeilen bijgezet om de zachte bries zo veel mogelijk te benutten. Achter ons konden we de

Tafelberg nog steeds zien; vanaf het land moet ons schip met volle zeilen nog steeds een grote vlek aan de horizon zijn geweest.’

Er waren geluksvogels die een oud boek kochten op een rommelmarkt en al bladerend een kostbare ets van Rembrandt vonden die iemand ooit tussen de pagina’s had gestopt. Jan Glas kocht een atlas uit het jaar 1901 in een winkel voor tweedehands boeken, maar zou de laatste zijn om te beweren dat het hem geluk had gebracht.

Oude boeken hadden hem altijd gefascineerd. Hij was een kleine verzamelaar die zo nu en dan al zijn spaargeld uitgaf om de eerste druk van een bijzonder boek te kunnen betalen.

Verschillende handelaren in zijn woonplaats, Amsterdam, hadden zijn kaartje: ‘Jan Glas, publicist, vertaler’ met zijn adres plus de verschillende manieren om met hem in contact te komen, en onderaan in kleine letters: ‘Interessante oude boeken te koop gevraagd, alle onderwerpen’.

De handelaar had hem gebeld: ‘Jan, iemand heeft een...